

В. Ф. Савченко, д-р екон. наук, проф.,
К. М. Катрушенко, студентка,
ДВНЗ «Чернігівський державний інститут
економіки і управління»

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЧЕРНІГІВЩИНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

АНОТАЦІЯ. У статті проведено аналіз сучасного екологічного стану Чернігівської області, виявлено екологічні проблеми регіону, надані заходи та запропоновані шляхи їх вирішення.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: довкілля, екологія, екологічна безпека, екологічні проблеми, отрутохімікати, очисні споруди, утилізація.

АННОТАЦИЯ. В статье проведен анализ современного экологического состояния Черниговской области, выявлены экологические проблемы региона, предоставлены мероприятия и предложены пути их решения.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: окружающая среда, экология, экологическая безопасность, экологические проблемы, ядохимикаты, очистные сооружения, утилизация.

ANNOTATION. The article analyzed the current status of Chernihiv region, identified environmental problems of the region, provided measures and proposed solutions.

KEY WORDS: environment, ecology, environmental safety, environmental issues, pesticides, sewage plants, waste.

Постановка проблеми. В умовах науково-технічного прогресу значно ускладнились взаємовідносини суспільства з природою. Людина отримала можливість впливати на хід природних процесів, підкорила сили природи, почала опановувати майже всі доступні відновні і невідновні природні ресурси, але разом з тим забруднювати і руйнувати довкілля. Екологічна безпека надзвичайно актуальна для навколишнього середовища, здоров'я людей та й урешті-решт збереження населення в цілому. Станом на початок ХХІ ст. забруднення навколишнього середовища відходами, викидами, стічними водами всіх видів промислового виробництва, сільського господарства, комунального господарства міст набуло глобального характеру і поставило людство на грань екологічної катастрофи. Особливо яскраво просліджуються регіональні аспекти даного питання, що робить доцільним проведення екологічних досліджень на прикладі окремої території.

Аналіз останніх публікацій. Важливий внесок у вирішення проблем екологічного характеру здійснили С. М. Степаненко, С. Є. Дятлов, О. В. Чернявський, Г. Г. Шматков, Д. Н. Кавтарадзе, А. А. Брудний та ін.

Постановка завдання. Метою даної статті є надання інформації про сучасний екологічний стан у Чернігівській області, проведення аналізу екологічних проблем та розробка шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Чернігівська область за своєю площею є однією з найбільших областей України. Вона посідає друге місце серед усіх регіонів та автономної республіки Крим. Територія займає 31,9 тис. км² (5,3 % території України). Це регіон з достатньо розвинутими промисловістю та сільським господарством, багатий природними і рекреаційними ресурсами [1]. Проте, наприклад, у рейтингу журналу «Фокус» «55 найкращих міст для життя в Україні 2011 року» за станом екології Чернігів посів лише 27 місце [4].

Стан навколишнього природного середовища в області оцінюється неоднозначно: просторові переваги і перспективність розвитку природних комплексів, здатність до самоочищення поєднуються зі значним антропогенним тиском на нього.

Надра Чернігівщини порівняно багаті на корисні копалини. Сировинний потенціал регіону на 59,4 % складається з паливно-енергетичних корисних копалин — нафти, газоконденсату, торфу; 31,7 % загальних мінеральних ресурсів належать будівельній сировині; 8,2 % — прісні та мінеральні води; 0,7 % — нерудні корисні копалини для металургії [5].

Область є однією з найбагатших за запасами водних ресурсів. Її територією протікає 1200 річок загальною довжиною близько 8.5 тис. км. Найбільші річки — Дніпро, Десна з притоками Сейм, Остер, Снов, Убідь, на півдні — Удай [3].

Проте екологічний стан області потребує негайного поліпшення. До основних екологічних проблем Чернігівщини належать наявність великої кількості непридатних до використання хімічних засобів захисту рослин, ризик забруднення підземних водоносних горизонтів через наявність недіючих та незатампованих артезіанських свердловин, складування твердих побутових відходів тощо [2].

Основну складову в загальній масі відходів, що утворюються в області, займають тверді побутові відходи та виробничі 4 класу небезпеки, які в основному вивозяться на полігони, сміттєзвалища, накопичувачі тощо. На сьогоднішній день на території облас-

ті тверді побутові відходи складаються на 26 полігонах та 771 сільських сміттєзвалищах, площа земель під якими становить понад 630 га. Щорічна кількість відходів, які розміщуються на вказаних об'єктах, становить близько 500 тис. тонн.

Невирішеною проблемою залишається безпечність Чернігівського міського сміттєзвалища, яке знаходиться поблизу житлового масиву Масани. На сьогоднішній день на полігоні твердих побутових відходів розміщено біля 20 млн м³ відходів. Площа під розміщення відходів практично вичерпана, але таке розміщення подовжується в обсягах близько 180 тис. тонн щорічно [7].

Шляхи вирішення цього питання неодноразово обговорювалися на нарадах в облдержадміністрації. Зважаючи на те, що щороку кількість відходів, які вивозяться на полігон, значно збільшується, вирішення цієї проблеми можливе тільки шляхом будівництва сміттєсортувального та сміттєпереробного комплексу. Наразі виділена земельна ділянка під сміттєпереробний комплекс та проведена робота з розробки проектно-кошторисної документації на будівництво комплексу потужністю 350 тис. тонн сміття на рік.

За результатами облікових даних станом на 31.12.2010 р. в області залишається 857,8 тонн хімічних засобів захисту рослин, непридатних до використання, в 192 місцях зберігання. З них у незадовільному стані зберігається майже 241 тонна в 63 місцях [5]. Більша частина зберігається на колишніх колгоспних складах у зруйнованих приміщеннях, під відкритим небом та в інших місцях, що не відповідають нормативним вимогам.

Розв'язання цієї проблеми стало одним з екологічних пріоритетів роботи органів влади на регіональному рівні. Рішенням обласної ради від 25.03.2011р. «Про затвердження переліку видатків обласного фонду охорони навколишнього природного середовища на 2011 рік» було вирішено консолідувати кошти обласного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища на проведення робіт із забезпечення утилізації хімічних засобів захисту рослин з території усієї області протягом 2011 року.

Таким чином, буде забезпечено повне звільнення регіону від отрутохімікатів. На ці роботи передбачено виділити 12,3 млн грн коштів фонду охорони навколишнього природного середовища. Для повного очищення всієї території регіону решту фінансування має забезпечити Державний фонд охорони навколишнього природного середовища.

У липні поточного року компанія «S.I Group Consort Ltd» (Ізраїль) розпочала роботи із екологічно безпечного збирання, пере-

везення, зберігання, оброблення та знешкодження непридатних до використання пестицидів і тари від них на території області. Першим етапом стало вивезення близько 90 тонн непридатних хімікатів, що знаходяться на території Бобровицького району [6].

Гострою залишається проблема охорони підземних водоносних горизонтів від забруднення через недіючі артезіанські свердловини. Станом на 01.01.2011 р. в області налічувалось 3533 артезіанські свердловини. Протягом останніх трьох років було здійснено ліквідаційний тампонаж 462 артезіанських свердловин, що дало змогу зменшити ризик забруднення підземних водоносних горизонтів, тим самим у певній мірі забезпечивши мешканців області від використання неякісної питної води. На сьогодні потребують ліквідаційного санітарно-технічного тампонажу ще 384 артезіанські свердловини [5].

За останні роки спостерігається динаміка зменшення скиду забруднюючих речовин у водні об'єкти області (щорічно на 10 %). Зменшення відбувається за рахунок покращення очистки стічних вод, а також через зниження виробничих потужностей. Основною проблемою очисних споруд залишається зношеність матеріально-технічної бази. Недостатність коштів на проведення ремонтних робіт та реконструкцію об'єкта в цілому є суттєвим фактором ризику порушення екологічної рівноваги регіону.

У порівнянні з промисловими областями України, які мають значні обсяги викидів у атмосферне повітря, Чернігівщина відноситься до тих, де проблема забруднення повітря не стоїть дуже гостро. Динаміка загальних обсягів викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря Чернігівської області протягом останніх років від стаціонарних та пересувних джерел забруднення майже незмінна. У 2010 р. загальні викиди від стаціонарних джерел становили 47,370 тис. тонн, що на 4,4 тис. тонн більше показників 2009 року. Збільшення відбулося за рахунок зростання кількості сільськогосподарських підприємств, які звітують про наявність парникових газів за статистичною формою 2ТП-повітря.

Найбільшим забруднювачем атмосферного повітря в області залишається КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова» (забруднювач докільля на державному рівні) (табл. 1). За 9 місяців 2010 р. підприємством використано 324,1 тис. тонн вугілля, 94526,6 тис. м³ природного газу. При цьому в повітрі викинуто забруднюючих речовин: золи — 2706,5 т, сірки оксиду — 7876,1 т, оксиду азоту — 1599,5 т, оксиду вуглецю — 136,5 т.

Для досягнення нормативів гранично допустимих обсягів викидів підприємством розроблено додатковий план заходів, реалі-

зачія якого буде проводитися протягом 9 років. Затверджено техніко-економічне обґрунтування реконструкції та модернізації підприємства з монтажем газотурбінної установки та котла утилізатора, що дасть змогу значно зменшити час експлуатації вугільних котлів і знизити обсяги викидів майже на 1,4 тис. тонн на рік.

Таблиця 1

НАЙБІЛЬШІ ЗАБРУДНЮВАЧІ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ РЕГІОНУ [8]

Підприємства	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря					
	2008 рік		2009 рік		2010 р.	
	тис. т/рік	% до загальних викидів по Черні-гівській області	тис. т/рік	% до загальних викидів по Черні-гівській області	тис. т/рік	% до загальних викидів по Черні-гівській області
КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова»	15,470	15,8	17,105	18,22	4,114	38,0
Гнідинцівський газопереробний завод ВАТ «Укрнафта»	1,757	1,8	1,813	1,9	0,441	4,0
Чернігівське лінійне виробниче управління магістральних газопроводів НАК «Нафтогаз»	4,432	4,5	4,363	4,6	1,045	9,7
Мринське виробниче управління підземного зберігання газу НАК «Нафтогаз»	3,311	3,4	2,801	2,98	0,399	3,7

Важливе місце в екологічній безпеці відіграє і ставлення населення до охорони навколишнього природного середовища — забруднені ліси, стихійні сміттєзвалища та хаотичне випалювання великих площ сухої рослинності.

Так, останніми роками природа Чернігівщини потерпає від пожеж, спричинених громадянами через випалювання сухої трави. У результаті весною вогні палають на луках, вздовж залізни-

чних колій та автошляхів, утворюючи аварійну ситуацію на дорогах та завдаючи довкіллі значних втрат.

Підсумовуючи, а також додаючи деякі неперелічені вище питання, до екологічних проблем області слід віднести забруднення атмосферного повітря викидами промислових підприємств та автотранспорту, природних водоймищ — неочищеними та недостатньо очищеними стічними водами промислових підприємств, житлово-комунального комплексу, дренажними водами зрошувальних систем, забруднення та виснаження підземних водоносних горизонтів, збільшення виробничих та побутових відходів (у т.ч. токсично небезпечних), прогресуючу деградацію земельних ресурсів, збільшення еродованих сільськогосподарських угідь, скорочення вмісту гумусу, збільшення кислотності і засолення ґрунтів.

Шляхи розв'язання екологічних проблем, стратегія екологічної безпеки і стійкого розвитку все ще залишаються невизначеними та не вирішеними. Щоб забезпечити екологічну рівновагу регіону, необхідним є виконання низки заходів. Ми пропонуємо такі основні шляхи подолання екологічних проблем на Чернігівщині:

1. Потрібно побудувати сміттєпереробні заводи, ввести в дію міні-ТЕЦ на газу із сміттєвих звалищ, а також запровадити спеціальні екологічні служби, які мають прибирати території від сміття.

2. Вирішення проблем очистки стічних вод та забезпечення ефективної роботи очисних споруд можливе при проведенні комплексу першочергових робіт по їх реконструкції на об'єктах житлово-комунального господарства.

3. Створити державний реєстр з обліку токсичних відходів і провести їх утилізацію, а тим, що не можуть бути утилізовані, потрібно вирішити належне безпечне зберігання.

4. Сформувати екологічну мережу, що включає частину земель, на яких залишилися незмінні або незначно змінені природні ландшафти, задля їх збереження у подальшому.

5. Забезпечити раціональне використання надр.

6. Сприяти залученню громадськості до участі у виконанні екологічних програм, розробки й реалізації програм екологічної освіти та виховання.

Висновки та перспективні напрямки досліджень.

1. Чернігівський регіон має багаті природні та рекреаційні ресурси, достатньо розвинуті промисловість та сільське господарство.

2. Стан навколишнього природного середовища оцінюється неоднозначно: просторові переваги і перспективність розвитку природних комплексів, здатність до самоочищення поєднуються зі значним антропогенним тиском на нього.

3. По деяких складових екологічний стан Чернігівської області потребує поліпшення, оскільки якість біосфери не відповідає екологічнобезпечним вимогам і, як наслідок, це відбивається на здоров'ї населення Чернігівщини.

4. Для того, щоб поліпшити екологічну ситуацію в регіоні, необхідно провести:

по-перше, реалізацію заходів, запропонованих нами у попередньому матеріалі;

по-друге, заходи, які базуються на автоматизованих засобах контролю з оперативним визначенням кількісних та якісних показників стану довкілля; результати такого контролю будуть сприяти отриманню комплексної оцінки стану екосистем на основі прогностичних моделей з інформаційною підтримкою прийняття природоохоронних заходів щодо запобігання кризовому стану довкілля та досягненню безпечних санітарно-гігієнічних умов проживання населення;

по-третє, заходи, які не потребують значних капітальних витрат, наприклад: підвищення культури проведення систематичних спостережень та оцінки стану компонентів довкілля; забезпечення своєчасного інформування про стан довкілля та небезпечні природні і техногенні явища відповідних керівних органів державної виконавчої влади на місцях; дотримання діючого законодавства при проведенні спостережень, обміні інформацією, контролі за природокористуванням; сприяння залученню громадськості до участі у виконанні екологічних програм, розробці й упровадженню програм екологічної освіти та виховання тощо;

по-четверте, диверсифікувати шляхи фінансування впровадження перелічених заходів. Фінансування може бути з кількох джерел — обласного, районних, міських фондів охорони навколишнього середовища, підприємств-забруднювачів, держбюджету або фінансування на підставі залучення коштів різних інвестиційних проектів за участю міжнародних та вітчизняних організацій.

5. Ситуація потребує подальших наукових досліджень у значених напрямках, розробки рекомендацій та їх практичного впровадження.

Література

1. Аніщенко В. Екологічні проблеми Чернігівщини та шляхи їх подолання / В. Аніщенко, Т. Кайстренко, Н. Митькевич // Сіверянський літопис. — 2002. — № 3. — С. 79—86.

2. Анищенко І. Чернігівщина. Забруднення довкілля. Розвиток екологічних аспектів соціальної відповідальності / І. Анищенко, Ю. Іванова та ін. // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2010. — № 1. — С. 10—13.

3. Батлук В.А. Основи екології / В.А. Батлук. — К.: Знання, 2007. — 519 с.

4. <http://ridna.ua/p/rejtynh-najkraschyh-dlya-zhyttya-mist-ukrajiny/>

5. <http://who-is-who.com.ua/bookrubr/ecology2011/2.html>

6. http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244397876

7. <http://pik.cn.ua/novini-chernigova-novosti-chernigova/4651-ekologichnyj-stan-chernigovshchyny>

8. http://kpadm.cg.gov.ua/single_page.php

Стаття подана до редакції 10.10.2011

УДК 330.15:338.22

І. Я. Антоненко, д-р екон. наук, проф. кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу,

І. Л. Мельник, старший викладач кафедри менеджменту підприємств туристичної індустрії, Київський університет туризму, економіки і права

РЕГІОНАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто питання регіональної спрямованості туристично-рекреаційного природокористування в сучасних умовах. Окреслено проблеми та визначені напрями щодо організації ефективного туристично-рекреаційного природокористування в регіональному розрізі.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: туристично-рекреаційне природокористування, регіональний розвиток, туристичний регіон.

АННОТАЦИЯ. В статье раскрыты вопросы региональной направленности туристическо-рекреационного природопользования в современных условиях. Определены проблемы и направления организации эффективного туристическо-рекреационного природопользования в региональном разрезе.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: туристическо-рекреационное природопользование, региональное развитие, туристический регион.

ANNOTATION: The questions of the regional direction of tourism and recreation environmental management in modern conditions are dis-